

HABERMAS

— VIELÄ KERRAN

Jürgen Habermas, *Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981-1989.* (Toinen, laajennettu painos.)
Valikoinut ja suomentanut Jussi Kotkavirta. Gaudeamus, Helsinki 1994.

Filosofi-sosiologi **Jürgen Habermas** on tullut Suomessakin tunnetuksi monella tapaa. Toisaalta hänet tunnetaan systemaattisena käsitteenpyörittäjänä ja tehokkaana analyysikehysten rakentelijana, toisaalta tiukkana polemikkona ja teoreettisena opponenttina. Parhaiten hänet tunnetaan modernin projektin puolestapuhujana ja täten "post-modernien" teorioiden ja näkökulmien vastustajana. Tämä on ollut omiaan asettamaan Habermasin puolesta-vas-taan-asetelmaan. Kuten kaikki yksinkertaiset vastakkainasettelut tämäkin hälvenee kun asioihin tarttuu kunnolla ja tutustuu kirjoittajan argumentteihin. Siinä ehkäpä syy, miksi Habermasia kannattaa vielä lukea.

Käännösvalikoima *Järki ja kommunikaatio* on ollut suomalaisen Habermas-reseption tärkein muokkaaja. Arvosteltavana oleva kirjahan on toinen, laajennettu painos. Ensimmäinen painos ilmestyi kun Habermasin reseptio oli vielä tuore asia Suomessa (1987). Toinen painos koostuu aiemmin julkaistun materiaalin ohella kääntäjän jälkisanoina ja yhdestä uudesta artikkelikäännöksestä. Kirjan yleisluonne on hieman hajanainen, vaikka kirjaan on koottu Habermasin 1980-luvun tuotannon kärjekkäimpiä ja poleemisimpia tekstejä. Kirjan antama kuva Habermasista on kuin jäävuoren huippu Habermasin laajasta argumenttimassasta; systemaattisemman Habermasin voi löytää lukemalla jonkin hänen kokonaisuudeksi tarkoitetuista kirjoista.

Kirja koostuu yhdestä Habermasin haastattelusta, kuudesta artikkelista sekä kääntäjän jälkisanoina. Avausluvuksi on valittu haastattelu 1980-luvun alusta. Kääntäjän mukaan sen tulisi toimia jonkinlaisena johdantona kirjan tematiikkaan. Haastattelu koostuu kahdesta jaksosta, joista ensimmäisessä kosketellaan Habermasin filosofisia ja sosiologisia vaikutteita ja teoreettis-poleemisia kantoja laajoin kaarroksin. Kysymykset ovat tässä jaksossa kiinnostavia ja vastaukset yleensä erinomaisia. Näistä seikoista huolimatta tätä osiota ei voi pitää toimivana johdantona, sillä se vaatii lukijalta yhtä lailla esitietoja Habermasin teorian yleispiirteistä kuin muutkin käännösvalikoiman artikkelit. Haastattelun toisessa osassa kysellään Habermasin poliittisten kannanottojen ja puolenvalinnan perään. Olen havaitsevinani haastateltavassa tiettyä torjuvuutta ja väkinäisyyttä kysymysten edessä. Ehkä kysymys on vain vastaamisväsymyksestä, mutta ehkä myös varovaisuudesta ja halusta välttää liiallisen suoria

kannonottoja. Osa poliittisista kysymyksistä on myös nyttemmin vanhentuneita. Kaikkienensa avausaastattelu on huomattavan fragmentaarinen ja jos se käy johdannoksi johonkin Habermasin ajattelussa, niin nimenomaan Habermasin teoreettiseen monimutkaisuuteen ja eklektisyyteen.

Käännösvalikoiman ensimmäinen Habermasin kirjoittama artikkeli käsittelee filosofian, arkiajattelun ja tieteiden suhdetta. Lähtökohtana on se havainto, että filosofian rooli tieteiden ”paikanosoittajana” on 1900-luvun filosofisessa itsekritiikissä hajoitettu: filosofialle ei enää anneta episteemistä ensisijaisuutta. Kuitenkaan tämä ei vielä merkitse sitä, että filosofian tulisi hävittää itsensä tai todeta olevansa vain jäännös menneeltä aikakaudelta. Habermas puolustaa filosofian tehtävää ”paikanvaraajana” ja yleisenä tulkitsijana. Teoreettisen ohjelmajulistuksen tasolla tämä tarkoittaa transsendentaalisesta analyysitasosta luopumista ja siirtymistä rekonstruktioihin. Esimerkiksi subjektin rekonstruktiossa tarkastellaan yleisiä kompetensseja tai kulttuuristen tietovarastojen universaaleja pragmaattisia piirteitä. Näin toimiessaan filosofia toimii ”paikanvaraajana empiirisille teorioille, joilla on vahvoja universalistisia pyrkimyksiä” (s. 62). Samalla filosofia toteuttaa tehtävistään tärkeintä: ”filosofia pitää kiinni rationaliteetin vartijan roolista” (66). Paikanvaraajan roolissa filosofia ei pyri korvaamaan tai määräämään sen enempää empiirisiä tieteitä kuin arkikäytäntöjäkään. Se, joka kaipaa filosofialta voimakkaampia kannanottoja, pettyy Habermasin muodolliseen ja yleisluontoiseen filosofointiin.

Tämä koskee varsinkin *diskurssietikkaa* käsittelevää artikkelia. Diskurssietikan tarkastelu on Habermasilla ennen kaikkea eettisen diskurssin käytäntöjen tarkastelu. Toisin sanoen teorian ei ole tarkoituksaan ottaa kantaa niihin sisältöihin, joita eettisissä keskusteluissa voidaan nostaa tai nostetaan esille. Habermas toteaa, että ”oikeuden ja moraalien perusnormit eivät kuulu moraaliteorian pätevyysalueeseen. Ne ovat sisältöjä, jotka vaativat perustelua praktisissa diskursseissa” (s. 137). Mitä sitten jää filosofille etiikan tarkastelussa? Jokainen praktinen diskurssi nojaa tiettyihin perussääntöihin, jotka ovat yhtäläisiä kaikille praktisen diskurssin tilanteille. Juuri näitä luonteeltaan formaalisia perussääntöjä on Habermasin määrää tutkia. Artikkelin koostuu pääasiassa polemisista huomautuksista ja lyhyehköistä teesinomaisista kehittelystä. Habermasin artikkeliksi se vaikuttaa huomattavan luonnosmaiselta ja hiontamattomalta.

Habermasin tyyliin kuuluu olennaisesti rakentava kritiikki — tai kuten kääntäjä **Jussi Kotkavirta** toteaa ”pelastava kritiikki”. Habermas polemisoi harvoin muita teoreetikkoja vastaan sillä tarkoituksella, että nämä olisivat esittäneet täysin paikkaansa pitämättömän kannan. Yleensä tarkoitetaan osoittaa, että teoreetikot ovat oivaltaneet

oikeita asioita, mutta yksipuolisesti tai oivaltamatta asioiden yhteyksiä. Monet Habermasin kirjoitukset ovat huikaita yrityksiä teoreettisiin synteeseihin, joissa heterogeenisestä teoreettisesta aineksesta muokataan synteesiä. Varsinainen mestariesimerkki tällaisesta tarkastelusta on kokoelman artikkeli *Kommunikatiivisen toiminnan käsitteen tarkastelu*. Artikkelin koostuu lähinnä suorista lainauksista Habermasin tärkeimmästä kirjasta *Theorie des kommunikativen Handelns* — ja sellaisena se puolustaa paikkaansa tässäkin käännös-kokelmassa. Artikkelin huolellista tutkimista voi vilpittömimmin suositella kaikille, jotka haluavat perehtyä Habermasin yhteiskunta- ja sosiaali-teoreetikkoa. Artikkelissa niputetaan joukko sosiologisia toimintateorioita, spesifioidaan keskeisiä toimintaa koskevia käsitteitä ja rakennetaan käsitteellisesti taloudellinen toiminnan tyyppien kategorisointi. Valitettavasti taitaa vain olla niin, että kirjoitusta on vaikea tai lähes mahdoton lähestyä tuntematta mainitun teoksen muuta tematiikkaa. Lisäksi argumentaation tiheys ja kääntäjän ilmeiset vaikeudet tekevät tekstin vaikeasti omaksuttavaksi.

Toinen yhteiskuntateoreettisesti relevantti teksti kokoomassa on kirjoitus *Uusi yleiskatsauksettomuus*. 1980-luvun puolivälissä tuotetun puheenvuoron kolme toisiinsa liittyvää aihetta ovat utopioiden ehtyminen, hyvinvointivaltion (sosiaalivaltion) kriisi sekä uuskonservatismi. Nämä teemat liitetään Habermasin yllä mainitun pääteoksen loppupuolen kehittelyihin ”systeemin” (talouden ja hallinnon) ”elämismailmaa” (julkisuuden ja yksityisyyden) kolonisoivista vaikutuksista. Kirjoittamisen ajankohtana artikkelin aiheet takasivat varman menestyksen, mutta kymmenen vuotta myöhemmin tematiikka on jo tullut osaksi yhteiskuntatieteilijöiden arkipäivää, vaikei olekaan menettänytäkään ajankohtaisuuttaan tai terävyyyttään.

Jälkisanoinaan Kotkavirta nostaa kirjan artikkeleista erityisasemaan kirjoituksen, jossa käsitellään **Theodor Adornon** ja **Max Horkheimerin** teosta *Dialektik der Aufklärung*. Habermasin suhde **Frankfurtin koulukunnan** kahteen voimahahmoon — varsinkin Adornoon — on jotakin muuta kuin rakentavan kritiikin periaatteen mukainen. Habermas on moneen kertaan julistettu frankfurtilaisten työn jatkajaksi. Voidaan odottaa, että suhtautuminen näihin filosofeihin olisi erityislaatuinen. Kotkavirta esittääkin arvokkaita ja asiantuntevia näkökohtia jälkisanoinaan tämän seikan puolesta. Sekä filosofian kriittinen tehtävä että **Kant**, **Hegel**in sekä **Marxin** keskeinen asema filosofisina peruslähtökohtina ”periytyvät” varhaisempien kriittisten teoreetikojen kautta. Mutta olisi mielestäni rajoitettavaa nähdä Habermas vain Frankfurtin koulukunnan jatkajana. Tällainen näkökulma tyypistää Habermasin moninaisen ja monimutkaisten teoreettisten lähtökohtien ymmärtämistä, vaikka

saattaa toki helpottaa ensitutustumista. Pikemminkin Habermasiin kannattaa suhtautua teoreetikkona, joka ei oikeastaan sovi mihinkään ennalta määritellyyn kategoriaan ja joka on taustoiltaan eklektinen — tai jos niin sallitaan sanoa — moniääninen.

Käännösvalikoiman toiseen laitokseen sisältyy myös kokonaan uutta materiaalia. Ensinnäkin siihen on sisällytetty **Heideggeria** käsittelevä kirjoitus uutena käännöksenä. Heidegger on toisaalta Habermasille arkkivihollinen **Nietzschen** ja ranskalaisten postmodernistien tavoin. Artikkelin on kirjoitettu johdannoksi Heideggerin natsiyhteyksiä käsittelevään kirjaan. Se oli vahva puolustolause muuttaman vuoden takaisessa debatissa, jossa eipäs-juupas-menettelällä kiisteltiin oliko Heidegger natsi. Mutta kirjoituksella on toki muitakin päämääriä kuin tämän asian toteaminen. Se tarkastelee ensin näkin Heideggerin vaikutushistoriaa saksalaiseen filosofiseen keskusteluun. Toiseksi seuraa osuus, jossa vastakohdat lieventyvät ja jossa Habermas tyyliin uskollisesti löytää kritiikkinsä kautta Heideggerista jotakin pelastettavaakin. Heideggerin ansiona nähdään avaukset tietoisuusfilosofisen hankkeen ylittämiseksi. Tämä on tema, jonka kanssa myös Habermas on kuumeisesti työskennellyt. Joka tapauksessa teksti on painokasta vöyrytystä sen näkökohdan puolesta, että Heidegger oli niin poliittisesti kuin filosofisestikin natsi, ja että sodan jälkeistä suunnan muutosta ei kannata pitää olennaisena.

Toinen poikkeama käännösvalikoiman ensimmäiseen painokseen nähden on kääntäjän jälkisanat. Niiden lisääminen on selvästi kohentanut teoksen yhtenäisyyttä. Kirjan ainoa yhdistävä tekijähän on Jürgen Habermas — toisin sanoen temaattisesti ja rakenteellisesti kirja ei tarjoa selkeää kokonaisuutta vaan joukon kirjoittajansa tärkeimpiä 1980-luvun kirjoituksia. Kotkavirran kirjoitus ei pyri kutomaan kirjan teemoja yhteen, mutta se tarkentaa asiantuntevasti joitakin Habermasin ajattelun filosofiseen perusorientaatioon liittyviä seikkoja. Kirjoituksessa yhdistetään Habermas Frankfurtin koulukuntaan, tarkastellaan Habermasin kiinnittymistä modernin projektiin sekä vielä kommentoidaan Heidegger-kirjoitusta. Nämä kehittelyt sitovat kirjan tietyt aiheet varsin oivaltavasti suomalaisen filosofisen keskustelun kontekstiin.

Kokoelmnaan valitut tekstit ovat kaikki keskeisiä Habermasin tuotannossa. Teos ei kuitenkaan anna kokonaisvaltaista kuvaa Habermasin tuotannosta tai edes sen keskeisimmistä teorioista. Kiinnostuneen lukijan ei kannata jättää Habermas-harrastusta kuitenkaan tähän. Habermas on teoreetikko, johon temaattisesti laajan tuotantonsa vuoksi on perusteltua tutustua kommenttikirjallisuuden kautta — sitä Kotkavirta onkin koonnut hyvän listan kirjallisuusluetteloon. Turhaantuneen, mutta Habermasista yhä kiinnostuneen lukijan kannattaa ehkä kokeilla vielä kerran jollakin muulla teoksella.

Valitettavaa kyllä käännöstyö ei ole lainkaan ongelmaton. Kotkavirran käännösstrategiana on ollut jonkinlainen “uusasiallisuus” toisin sanoen se, että ilmaisut, käännökset, vertaukset ja kielikuvat käännetään jokseenkin sellaisenaan. Tulos on paikoin liikaa “saksa suomeksi”. Teksti ei läheskään aina ole sujuvaa, lauserakenteet jäävät oudoiksi ja vertauskuvat ontuvat. Käännös olisi vaatinut enemmän tyyllillistä hiomista ja paikoin sopivan väkivallan tekemistä Habermasin kielenkäytölle. Käsitteellisessä puolessa käänntäjä toki on ollut tarkka ja asiantunteva, mutta ajatusrakenteet jäävät paikoittain liian sotkuiseksi ja epämääräiseksi. Eri asia sitten on, saako Habermasista selko-kielistä käännöstä.

Pekka Kaunismaa